

TIL VA ADABIYOT

TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

1991-yildan
chiqa boshlagan

2020-yil. 7-son.

ISSN 2010-5584

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Я ПРЕПОДАВАНИЕ
ЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

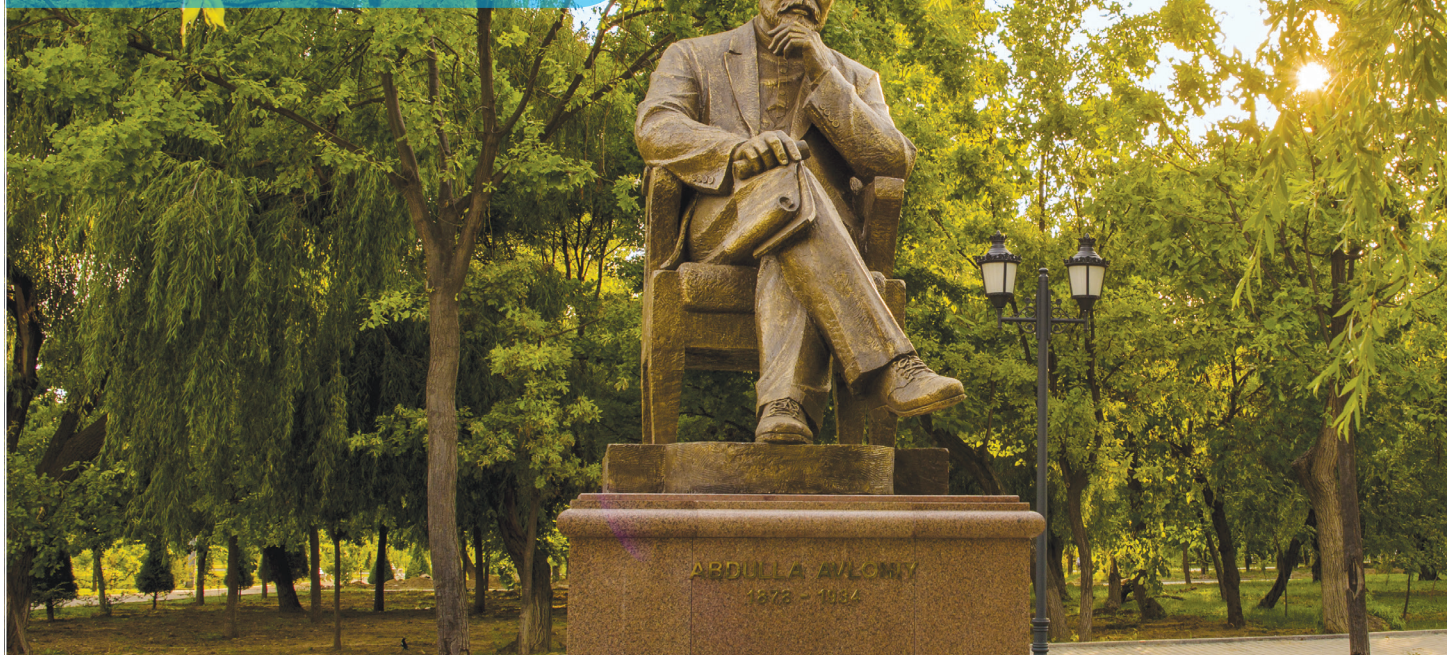
LANGUAGE AND LITERATURE
TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

til_adabiyot@mail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@mail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@mail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@mail.uz www.tilvaadabiyot.uz

*Maktab ko'ngilni zulmat-u g'amdān qilur xalos,
Maktab kalidi, ochquchidur bobi rohating.
Maktab dilingga solg'usi ilm-u fununni,
Maktab ziyoda qilg'uchidur aql-u hikmating...*

AVLONIY ZIYOSI
3-bet

*Toshkent shahridagi "Adiblar xiyoboni"da ulug' ma'rifatparvar Abdulla Avloniy xotirasiga
qo'yilgan haykal.*

Ushbu sonda

Dolzarb mavzu

Ta'lim mazmunini
takomillashtirish: o'quv
dasturi va darsliklar

5-
bet

Ilg'or pedagogik
texnologiyalar

O'quvchi nutqi – milliy til
ko'zgusi

20-
bet

Tadqiqotlar

Zamonaviy mediada fakt-
cheking platformalarining
o'rni va ahamiyati

42-
bet

Литературоведение

О некоторых
наблюдениях над
особенностями
русского субстандарта

63-
bet

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida 2014-yil 19-dekabrda 0055-raqam bilan qayta ro'yxatga olingan.

2020-yil. 7-son.

Bosh muharrir

Bahodir JOVLIYEV

Tahrir hay'ati:

Sherzod SHERMATOV
Dilshod KENJAYEV
Maqsudxon YO'LDOSHEV
Qozoqboy YO'LDOSHEV
Nizomiddin MAHMUDOV
Nargiza RAHMONQULOVA
Yorqinjon ODILOV
Mamatqul JO'RAYEV
Nasirullo MIRKURBANOV
Jabbor ESHONQULOV
Valijon QODIROV
Nilufar Namozova
Lutfullo JO'RAYEV
(bosh muharrir o'rinbosari)

Sahifalovchilar:

Akmal FARMONOV
Gulnoza VALIYEVA

Nashr uchun mas'ullar:

Nilufar NAMOZOVA
Nigora URALOVA
Emma TOROSYAN

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.
Telefon: (98) 121-74-16,
(71) 233-03-10,
(71) 233-03-45,
(71) 233-03-67.
e-mail: til_adabiyot@umail.uz
vab-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

Jurnaldan ko'chirib bosilgan maqolalar "Til va adabiyot ta'limi" dan olindi, deb izohlanishi shart.

Jurnaldan nashr etilgan maqolalarda mualliflarning tahririyat nuqtayi nazariga muvofiq kelmaydigan fikr-mulohazalari bosilishi mumkin.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

Bosmaxonaga 2020.25.07. da topshirildi. Ofset usulida chop etildi. Qog'oz bichimi 60x84¹/₈. Shartli bosma tabog'i 6,0. "Times" garniturasini 10, 11 kegl. "SANO-STANDART" MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent sh. Olmazor tum., Shiroq ko'chasi. Buyurtma Adadi 3000 nusxa. Bahosi kelishilgan narxda.

1991-yildan chiqa boshlagan

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

ПРЕПОДАВАНИЕ
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

LANGUAGE AND LITERATURE
TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

MUNDARIJA

ADABIY TAQVIM

Bahodir KARIM. Avloniy ziyosi	3
DOLZARB MAVZU	
Aziza SAYDULLAYEVA. Ta'lim mazmunini takomillashtirish: o'quv dasturi va darsliklar	5
Feruz DARMONOVA. Adabiy ta'limdagi muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha mulohazalar	7
MULOHAZA	
Safo MATCHONOV. Adabiyot darslarida tahlil va talqin uyg'unligi	8
METODIK TAVSIYA	
Ruqiya ASHURBAYEVA. Ona tili fanini o'qitishda integrativ yondashuv	12
N.JURAYEVA, H.IBROHIMOVA, R.YAXSHIBOYEVA, N.MADAMINOVA "ng" harf birikmasi elektron bazasini tuzishda klassifikatsiyalash va sistemalash muammolar	14
Mukarramxon MULLABOYEVA. Shakldosh so'zlar	15
Mokhira JURAEVA. Improving students' polilogic speech skills in round table discussions	18
ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR	
Dildor NURMUHAMEDOVA. O'quvchi nutqi – milliy til ko'zgusi	20
Xolbi QURBONOVA. Til ta'limida kompetensiyaviy o'qitish	22
TAHLIL	
Nafosat ZIYATOVA. O'tkir Hoshimov asarlarida qo'llangan Islamlarning asardagi vazifasi	24
Ra'no TOBAROVA. Ona tili darslarida o'zbek badiiy nutqi zoonimlarini o'rganish	25
Marvarid NURBAYEVA. Alisher Navoiy asarlarida farzand tarbiyasi	27
Uzoq JO'RAQULOV. Lirik shoirning epik qamrovi	28
Odina ABOBAKIROVA. O'zbek bolalar hikoyachiligining janri xususiyatlari	31
Feruz IKROMXONOVA. Tarixiy asarlarning tarixiy-qiyosiy tipologiyasi	33
Ziyoda QARSHIBOYEVA. Eski dardning yangi ovozi	35
TADQIQOTLAR	
Nigina NE'MATOVA. Murakkab sintaktik qurilmalar haqida ba'zi mulohazalar	37
Anvar IBAYEV. Komparativistika muammolarining nazariy asoslari xususida ayrim mulohazalar	39
Parvina OMONOVA. Zamonaviy mediada fakt-cheking platformalarining o'rni va ahamiyati	42
Nurjamol NORMATOVA. Talabalarda xorijiy til og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishning psixolingvistik asoslari	44
Iroda PARDAYEVA. "Tarixi muluki Ajam" masnaviyi – hakimona tafakkur mahsuli	46
KICHIK TADQIQOT	
Otabek ISMATULLAYEV. Ertak terapiyasi asosida aqli zaif bolalar muloqotini rivojlantirish	48
ЛУЧШИЙ УЧИТЕЛЬ-ФИЛОЛОГ – 2020	
Erkin JEKSENBAEV. Описание быта и традиций старой махаллы в повести Г.Гуляма «Озорник»	49
МЕТОДИКА. ОПЫТ	
Альмира АБУТАЛИПОВА. Узбекская литература второй половины XX–начала XXI века. Обзор литературного процесса. Саид Ахмад. «Бунт невесток»	51
Аль-Мария БАБАРАХИМОВА. Интерактивные методы на занятиях по русскому языку	53
ИСПОЛЬЗУЙТЕ ЭТИ МАТЕРИАЛЫ	
Шахло БОТИРОВА. Об обучении студентов филологии основам анализа и литературным терминам	58
ИЗ ОПЫТА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ	
Сауле ТУРЛАНОВА. Применение тренировочных упражнений на занятиях по русскому языку в узбекских группах вуза	59
Тахмина МАНСУРОВА. Предмет, задачи и проблемы методики русского языка в национальной школе	60
ЯЗЫКОЗНАНИЕ	
Евгений МАЛИНОВСКИЙ, Муштари РУЗИЕВА. О некоторых наблюдениях над особенностями русского субстандarta	63
Камила ХАСАНОВА. Иноязычные заимствования в узбекском языке	65
Вероника МЯКОТА. Транслитерация арабских антропонимов на русский язык	66
ИЗУЧАЕМ ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ	
Навруз МАДАЛОВ. Методические рекомендации по обучению иностранному языку взрослых	69
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ	
Рубен НАЗАРЬЯН. Литературная мистификация в рассказе А.Н.Толстого «Портрет»	71
Виктория ПУЛАТОВА. Несколько слов о природе и композиции мультикультурного романа	73
ИССЛЕДОВАНИЯ	
Светлана ИМ. Значимость морфонологических явлений при изучении русского языка носителями агглютинирующих языков	75
Erkin KENENBAEV. Невербальные средства коммуникации в социальных сетях Интернета	76
СВЕТ НЕГАСНУЩИХ ИМЕН	
Анатолий ЛИХОДЗИЕВСКИЙ. «Истина человека – то, что делает его человеком»	79

ustozlari undan rozi bo'lsa, Tangri ham rozi bo'ladi" [2:29], – deya ta'kidlaydi.

Ko'rinib turibdiki, shoir ayrim muallimlarning fe'l-atvoridagi kamchiliklarni tanqid qilish bilan birga muallimlarning mashaqqatli mehnatini, ustozlik qadr-qimmatini yuqori qo'yadi. Shogirdning ustozga hurmat-izzat ko'rsatishini quyidagi baytda alohida e'tirof etadi.

*Haq yo'lida kim senga bir harf o'qitmish ranj ila,
Aylamak bo'lmas ado oning haqin yuz ganj ila.*

Biz Alisher Navoiy asarlarini o'qiganimiz, o'rgan-ganimiz sayin farzand tarbiyasiga doir bir-biridan go'zal, bir-biridan a'lo manbalarga duch kelaveramiz. Har bir inson, deydi Navoiy, o'z ota-onasini, jigarlarini, qarindoshlarini va boshqa yaqinlarini qanchalik hurmat qilsa, o'z do'st-u birodarlari, mahalladoshlari, jamoadoshlari-ga ham shuncha ehtiromlar ko'rsatib yurishi lozim. Inson

inson bilan tirik, degan aqidani mustahkamlab shoir shunday deydi:

*Kimki bir ko'ngli buzug'ning xotirin shod aylagay,
Oncha borkim, Ka'ba vayron bo'lsa obod aylagay.*

Muxtasar qilib aytganda, zamonlar o'tishi, davrlar o'zgarishi bilan yoshlarni tarbiyalashda keng qamrovli talablar qo'yila boshlandi. Axloqiy tarbiya, g'oyaviy tarbiya, siyosiy tarbiya, ma'naviy tarbiya, jismoniy tarbiya, iqtisodiy tarbiya, huquqiy tarbiya; madaniy qiyofa, xodimlar salohiyati, komil inson, barkamol avlod; vatanparvarlik, elparvarlik, insonparvarlik; haqiqatgo'ylik, rostgo'ylik; tashkilotchilik, tashabbuskorlik, sadoqat, yuksak e'tiqodlilik kabi ta'lim-tarbiyaga, xususan, farzand tarbiyasiga doir barcha manbalar buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning ilmiy, adabiy-badiiy, ijodiy merosidan istagancha topilishi va o'rganilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Hikmatlar. – Toshkent: O'zbekiston, 2015. 13-bet.
2. Alisher Navoiy. Mahub ul-qulub. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1983. 29-bet.

Uzoq JO'RAQULOV,
filologiya fanlari doktor

LIRIK SHOIRNING EPIK QAMROVI

Muqaddima

Ikrom Otamurod lirik shoir emas, epik shoir. Ikrom Otamurod she'rchi emas, dostonchi shoir. Ikrom Otamurod komik shoir emas, tragik shoir. Ikrom Otamurod sentimental shoir emas, falsafiy-intellektual shoir. Ikrom Otamurod vazmin, ma'noli, yukli shoir...

Yukli shoirdan yukli asarlar kutiladi. Uni o'qiganlarning bu yuk zalvoridan dard-u dunyosi titiladi. Go'yo kangulning oy-quyoshi bir lahzaga tutiladi. Chin she'riyat, o'ylashimcha, xuddi shunday bitiladi.

Epik shoir nima degani?

Badiiyat ilmidagi epiklik nasrga, liriklik nazmga xos degan fikr munozarasiz qabul qilinadi. Bu adabiyotshunoslikning an'anaviy qoidasi. Ammo har qanday qoida bot-bot buzilib turgani uchun ham qoidadir. An'ana va qoidalarni buzish shahar yo'llarida halokatga olib kelsa, so'z yo'llarida jasorat sanaladi. Bunday qoidabuzarlik badiiy so'z taraqqiyotini belgilaydi. Qoidalar buzilmagan joyda esa adabiyot to'xtab qoladi. Taraqqiy etmaydi.

Ayni paytda bunday qoidabuzarlikning bir sharti ham bor. Uni faqat iste'dodlargina buza oladilar. Bu ish-ga iste'dodsizlar bosh qo'shsalar, halokat ro'y beradi.

Liriklik – tuyg'u; liriklik – "subyektiv o'yin"; liriklik – ichki "men" izhori. Bularning bari she'r va shoir tushunchalariga yopishib turadi. Epiklik yoki "epik shoir"

tushunchasi esa she'r va shoirlik dunyosiga biroz be-gonadek. Liriklik va epiklik baayni paradoks. Mantiq shunday uqtiradi. Ijod fenomeni mantiqni tan olmaydi. Asl ijod aslan paradoksal kesimda, ikki zid tutashgan cho'qqilarda tug'iladi.

Ikrom Otamurod she'riyati misolida men anglagan "epik shoir" tushunchasi shunday. Bu she'riyat liriklik va epiklik, subyekt va obyekt, ichki "men" va dunyo bir izga tushgan shoir kangluda parvarish topadi.

Ikrom Otamurod chin ma'noda epik shoir. Uning yuragi o'n sakkiz ming olam qalbi bilan hamohang tepadi. Uning hasrati hazrati inson dardi bilan tutash. Uning fitrati borliq tabiati bilan fitratdosh. Shunday bo'lgach, Ikrom Otamurod qanaqasiga epik shoir emas, lirik shoir bo'lsin?

Kitobning nomiga e'tibor qilaylik: "Huviyyat". Nomning o'ziyoq Ikrom Otamurod she'riyatining naqadar ulkan epik qamrovga egaligini ko'rsatib turibdi. "Huviyyat", keng ma'noda, hamma narsa degani. "Hu" – arabcha U degani. U deyilganda esa Bir-u Bor, Yaratguvchi, barcha olamlar Robbisi, mutlaq hokimi, qi-yomat kunining yagona Podshohi – Alloh taolo tushuni-ladi. Huviyyat esa Uning tomonidan yaratilgan, Uning zikri bilan mavjudiyat sharafiga erishgan barcha nar-sa-hodisalardir.

Ikrom Otamurodning “Huviyyat” kitobiga kirgan she’rlarda cheksiz dunyodagi mana shunday cheksiz hodisalar qalamga olinadi. Mana ulardan biri:

*Quyosh yonboshlaydi qiblaga horg’in,
 mislsiz yo’l yurgan yo’lovchidek sus.
 Ufq devorlari qizarar torg’in,
 ruhim vujudidan tomg’ilar afsus.
 Shovqin eshiklari yopilar butun,
 osmon mung’ayadi,
 zamin tishlar til.
 Gulxanlar yonadi,
 burqsiydi tutun,
 kullarni ko’klarga sovuradi yel.
 Kunduz chodirini yig’adi behol...
 Shirin bir tushlarga bog’lab umidin
 to’rg’aylar sukutga cho’madi,
 alhol,
 mo’g’jalarda mudrar qo’zigul hidi...*

She’r bir qarashda tuyg’u izhoriga o’xshaydi. “Ruhim vujudidan tomg’ilar afsus” misrasi dastlab o’quvchida shunday fikr uyg’otadi. “Tomg’ilamoq” fe’li milliy tildan uzoqlashgan kangullarga mavhumot g’ashini soladi. Milliy ruh begona bo’lmagan kangullarga esa rohat-farog’at bag’ishlaydi. Shuningdek, shoir “ruhim vujud” degan so’z birikmasida aslan bevujud, azaliy va abadiy inson joniga majoz libosini kiydiradi. O’quvchida ruh borlig’i haqida tasavvur uyg’otaroq mavzuni koinot doirasiga, uni harakatlantirayotgan Barhaq qudratini anglash tomon buradi.

Bularning bari “qiblaga yonboshlayotgan quyosh”, torg’in qizarayotgan “ufq devori” tashbehidan anglashiladi. Shu asnoda she’r dunyosiga “chodirini yig’ayotgan kunduz”, “yopilyotgan shovqin eshiklari”, “mung’aygan osmon”, “til tishlagan zamin” singari ta’rifini qilsangiz kitob bo’lgudek tasvirlar, obrazlar kirib keladi. O’quvchi ruhiyatiga sokin, mahzun ohang bo’lib quyiladi. Uni Yaratganning qudrati, borliq va menlik sinoatini anglash yo’li tomon boshlaydi.

Tong nafasi gurkirab turgan bir she’rida borliq uzra yoyilayotgan “subhidam”, “nasim shevasi”, nabotot, jamodot, hayvonot, shuningdek, “borlar, asrorlar”, yo’qlar, ayrolar, ginalar, pandlar, keklar, bog’ichlar, quvonchlar, g’amlar, dardlar, sog’inchlar”ning barcha-barchasiga salom yo’llaydi shoir. Dunyoni borligicha qutlaydi, sharaflaydi, qabul qiladi. Ularning barchasiga qarata: “Sizga sihat, sizga qurbat bersin yangi kun”, deya tilak bildiradi.

Yana bir she’ri “yolg’iz ot” metaforasi vositasida yolg’izlanib, horib borayotgan mehri alqash, siylashga qaratilgan. Shoir go’yo undan ko’ngil so’raydi, “hayt” deya madad berishni istaydi. Go’yo mehrga mehr beradi, unga sabr-qanoat tilaydi: Yolg’iz ot yeladi/ Bir najot istab/ Najot bo’lsin unga qanoat/ sabr... tarzida ifodalaydi o’z istaklarini.

Ikrom Otamurod omonat ochun haqida shunday yozadi: Asig’dan yigirilgan tiriklik / olamni pir qildi haf-salam... Bu bilan go’yo foni dunyo ketiga “bir tepib”, undan hakka misol “hakkalab o’tgan” Mashrablar malomatini yodga soladi. Asig’, ya’ni foyda va manfaat

to’rlaridan chiyratib yigirilgan omonat dunyo haqidagi she’rini shunday xulosalaydi:

*G’amlarimni hamdam bilib,
 hoy,
 xohish bermay naql-u riyoga:
 yo’lga chiqdim,
 tashvishlarga aytmay,
 ketaman,
 bildirmay dunyoga...*

Ikrom Otamurod Vatan haqidagi she’rlarida ham aldoqchi tuyg’ularga bosh qo’shmaydi. Samimiyat, sakinat va rostlik bilan so’zlaydi. Bu so’zlar ohangiga millat tarixi, ajdodlar tuzuklarida pinhon sir-sinoatlarni singdiradi. “...Vatan so’zin yo’g’irmasman ranglarga/ jilolarga burkamasman qatma-qat”... misralari bilan boshlangan bu she’r shunday ichkin iqror tasviri bilan tugaydi:

*Vatan so’zi –
 Kanglum mohiyati,
 bas,
 quroq ilinjlardan kanglum qaqshaydi.
 Kanglumda
 Vatan so’zigina emas,
 kanglumda
 Vatanning o’zi yashaydi...*

Albatta, bu she’rni ilinjlardan tug’agan. Unda aytilgan so’zlar millatning o’zidek jaydari va rost. O’zbekning qalbidek kamtarin va xokisor. Unvonsiz xalq shoiri iqroridek keskin.

Shunday bo’lgach, bu she’riyatga subyektiv tuyg’ular aksi, sof lirizm tarzida baho berib bo’lmaydi. Ikrom Otamurodning istalgan boshqa she’rini olib ko’rganimizda, tahlil etganimizda ham bunday xulosadan uyalmaymiz. Ularning ulkan epik qamrovga ega o’ziga xos lirika, milliy she’riyat maydonidagi inja kashfiyotlar ekanini anglaymiz...

Dostonchi shoir she’r yozmaydimi?

Jahon she’riyatini bir chetga surib turganimizda ham, bugungi milliy she’riyatimizda “faylasuf shoir”, “jangchi shoir”, “g’azalchi shoir”, “qo’shiqchi shoir”, “modernchi shoir” kabi atamalar uchrab turadi. Ikrom Otamurod she’riyati bulardan tubdan farq qiladi. U – “dostonchi shoir”.

Xo’sh, “dostonchi shoir” nima degani? “Dostonchi shoir” she’r yozmaydimi?

Javob: “dostonchi shoir” she’r ham, doston ham yozaveradi. Gap shundaki, “dostonchi shoir”ning she’rlari dostondek, dostonlari she’rdek bo’ladi.

Meni Ikrom Otamurod – “dostonchi shoir”, degan xulosaga olib kelgan narsa uning ko’p doston yozishi emas, balki shoirning har bir satri mohiyatida balqib turgan voqelik, samoviy qamrov yukidir.

Menimcha, Ikrom Otamurod tabiatan olam va odam haqidagi falsafani liro-epik ko’lamda tasvir etishga moyilroq shoir. Uning adabiy jarayonda voqe bo’lgan dostonlari ko’p. Ularni ko’pchilik biladi. Ayni sabab, bu o’rinda, sanoqqa ehtiyoj yo’q.

“Huviyyat” to‘plamiga shoirning uchta mo‘jaz dostoni kiritilgan: “Huviyyat”, “Aning umidi”, “Dog”. Albatta, bu sanoqda turgan dostonlarning birinchi turgani ham, eng salmoqdori ham “Huviyyat” dostoni.

Dostonga hazrat Navoiy “Hayrat ul-abror”idan:

*“Ho”si huviyyatni qilib jilvagah,
“Lom”i bila qoyili “al-mulku lah”, –*

bayti epigraf qilib olingan. Baytdagi “huviyyat” so‘ziga “Navoiy lug‘ati”da “mohiyat”, “haqiqat” tarzida ma‘no berilgan. Sovet davrida tuzilgan, tuzum imkon bergan darajada shakllantirilgan lug‘atda qayd etilmish ushbu ma‘no umuman to‘g‘ri. Ammo diniy-tasavvufiy nuqtayi nazardan qaralganda bir qadar torlik qiladi. To‘g‘riligi shundaki, mutlaq haqiqat ham, barcha mavjudlikning mohiyatida turuvchi ham aslida Alloh. Keng ma‘noda “huviyyat” Allohning jaloliyati va jamoli mutlaq zuhur etuvchi barcha narsa-hodisalar, ularning uzluksiz zikr bilan U Zotga tasbeh aytib turishi, ya‘ni mavjudlikning mohiyatidir. Zotan, jamiki mavjudiyat – mulk – “Almulki lah” – faqat Unga xosdir (“Hadid” surasi, 2-oyat).

Muhimi shoir bu hikmat ma‘nosini to‘g‘ri anglagan, chuqur his qilgan. Shu sabab dostonning bosh qahramoni chegarasiz koinot, uning bag‘ridagi zarra misol Yer, yerda istiqomat qilayotgan Odam. Doston voqealari kechadigan zamon-makon aniq bir hudud, aniq bir davrni bildirmaydi. Umuman yer yuzida, umumiy bir zamonda kechadi. Kechadi ham emas, to‘garak jahon tegrasidagi doira bo‘ylab aylanadi.

...Aylana ichida aylanalar aylanar, –
deb boshlanadi dostonning ilk satri ham. Bu satr “huviyyat” tushunchasini teran his etgan o‘quvchi ko‘nglida Arsh ostidagi Kursi, Kursi ichida aylanayotgan yetti osmon, biri atrofida biri parvona bo‘layotgan galaktikalar, Quyosh tegrasida raqs tushayotgan Yer, yer uzra doira solib yurgan Odam tasavvurini uyg‘otadi.

Bundagi barcha hodisalar kungura bo‘ylab kechadi. Kunguralar harakati abadiyatni ifodalaydi, abadiyatga eltadi. Aslida ularning barchasi Odam tevaragida aylanadi, Odam bolalariga xizmat qiladi. Doston shu buyuk qonuniyatni anglagan yoki anglamagan bani Odam haqida. Ularning turli-tuman xayolot, his, fikr tarzlari xususida.

Shoir ularni dastlab so‘z asnosida, fikr tizmalari izchilligida tasvirlamoqchi bo‘ladi. Hatto hazrat Navoiydek valiyullohlarga bosh qo‘shmagan chegarasiz ulug‘vorlikni tasvirlash mumkin emasligini tuyqus anglagan shoir bu vazifani o‘zi kashf etgan – aylana bo‘ylab harakatlanuvchi so‘z maromiga yuklaydi. O‘z kashfidan o‘zi yengil tortadi, o‘z qutqusidan o‘zi qutuladi.

*Ayon durur,
kim qay yo‘lla kelsa manzilga,
xuddi shunday chiqib ketadi,*

bilaks...

*...Aylana –
qurama tarz...
...quroq maydon...*

Illo, dostonda hamma narsa – Rahmon-shayton, osmon-zamin, kun-tun, erkak-ayol, yaxshi-yomon, sev-

gi-nafrat, odil-zolim, botir-qo‘rqoq, sodiq-xoin, boy-kam-bag‘al, oriq-semiz... – haqida gap bor. Bularning barcha-barchasi naqoratda, ulkan tafakkur va hissiyot jarayonining muxtasar ifodasi o‘laroq xulosalanadi.

Komiklik kulgu, tragiklik qayg‘u deganimi?

Ispan mutafakkiri Lope de Vega barcha pafos turlarini o‘zida jamlagan adabiyotgina haqiqiy hayotga yaqinlashadi deydi. Ikrom Otamurodning “Dog” dostonida shunga yaqin holatni his qiladi o‘quvchi.

*...Sukutdan
qandaydir
joy topib boradi
HAQqa intizor,
HAQqa mahliyo,
miskin chidamla
intilib tolgin:*

*chungirak jon,
chungirak qayg‘u,
chungirak xayol,
chungirak dog‘...*

*...chungirak...
...G‘animat on...*

“Jon”, “qayg‘u”, “xayol”, “dog”, “g‘animat on” singari hayot ranglarining chungirakligida so‘z suvratining taylay ranglari mujassam. Bu suvratda esa ko‘ngil siyrati naqshlangan. Bu shunday siyratki, uning qayg‘usida quvonch, quvonchida qayg‘u aks etadi.

So‘z davomida shoir ularning barini bir tovushli qatorlarga jamlaydi.

*...Dog‘ dog‘lagaydir dog‘ni dog‘lantirib...
...Oh ohlagaydir ohini og‘lantirib...
...Yig‘i yig‘latar yo‘qlatib yig‘isini...
...Tusmol tuslalar tuslantirib tusini...
...Dard dardning dardiga dardona...
...G‘am g‘amning g‘amiga g‘amxona...
...Zanjir zanjirga zanjirlar zanjirini...
...Sir singdirgaydir sirriyotga sirini...
...Qayg‘u – qalbning qaqqoq qiyog‘i...
...Armon – armonning aziz arqog‘i...*

Muhimi, ushbu satrlar shunchaki alliteratsiya o‘yini emas. Ularda Yaratgan va jon, vujud va borliq munosabatlariga monand turfa ranglar qorishib ketgan. Bu shunday ranglar uyg‘unligi, unda quvonchning ko‘zida qayg‘u tin oladi, qayg‘u qarog‘ida kulgi o‘ynaydi.

Daf‘atan, “Dunyoning bir kunlik mehmoni – kapalak” voqeasi tasvirida ularning barchasi majoz ichiga kiradi. Bir kun umr ko‘radigan kapalak. Uning gulga atalgan bir kunlik ishq. Ishq yo‘lidagi raqib – mayna. Bir kunlik umr sohibi – kapalakning fojiali o‘limi...

Aslida umrimiz tragediyasi ham, komediyasi ham shu emasmi? Toki ajal soniyamiz qismat qo‘lida ekan, inson umrining kapalak umridan qanday farqi bor?! Payg‘ambar alayhissalom inson umri haqida shunday marhamat qilgan ekanlar: “O‘ng tomonimga salom berayotib, chap tomonimga ham salom berishga ulguramanmi-yo‘qmi bilmayman”.

Sentiment va intellektning chegarasi qayerda?

“Sentiment” his-tuyg’u degani. Ammo uning adabiyotga ko’chishi qiziq bo’lgan. His-tuyg’u tushkun yig’i bilan topishgan. Natijada sentimental she’riyat paydo bo’lgan. Intellektual she’riyat ham o’z holicha ko’ngilga kira olmaydi. Intellektual shoirdan aql o’rganish mumkin, ammo kangullar to’lmaydi.

Ikrom Otamurod bir qarashda sentimental shoirga o’xshaydi. Biroq bu aldanchi taassurot. To’g’ri, uning she’rlari, dostonlarida tushkunlik, yig’i bor. Hatto ohangiga ham singiriqlar singgib ketgan. Yana biroqki, bu yig’ining tub-tubida ulug’vorlik, tushkun ruh ostida esa azaliy qayg’u bor. “Aning umidi” dostoni insonning mana shunday ezgin holati haqida so’zlaydi.

Ikrom Otamurodning g’azal bitganini eshitmaganman. Ammo shu dostonida aruz ohanglaridan ko’p foydalangan. Dam-badam aruz ohangi barmoq va sarbast ohanglariga o’rin bo’shatadi. Uch ohang go’yoki bahslashadi, musobaqa qiladi. Aruz muvoziy koinot, barmoq fikr, sarbast tuyg’ular suvratini chizadi.

To’xtagan tun daraxtlarga ildi chodirin, – deb yozadi aning umidadan huzn chekkan shoir. “Dilim sahrasida bir oh dili xun...” deya davom etadi u. Ko’hna dunyoni sanoqsiz savollar bilan tutmoq bo’ladi. Dunyo esa: “Dilingdan so’r, dilingdan” deya javob beradi – qutuladi. Oq varaq sahifasida so’ngsiz savollar ichra boshini changallagan yakkash shoir, yakkash kangul

qoladi.

... – Qay manzil safariga yo’l olding, umid?..

... – Armonga...

... – Bo’lmasa,

maniyam birga olib ket!.....

... – Qay manzil safariga yo’l olding, armon?..

... – Umidga...

... – Bo’lmasa,

maniyam birga olib ket!..

.....

Shoir umidga, armonga yalinadi. Rasmiy “meni ham” so’zlarini qo’yib, bolalarcha, yalinchoq “maniyam” so’zini aytadi. Alhol, umid ham, armon ham unga rahm qilmaydi. Ko’pnuqtalar ko’payaveradi. Uning ma’nosini na aql, na his anglaydi...

Xotima yoxud yukli shoir – ko’rkli shoir

Ikrom Otamurod yukli shoir. Uning yuki shunchaki bir odam, shunchaki bir dunyo yuki emas. Uning yuki she’r va shoirlik yuki ham emas. U HUVIYYAT oshig’i. Oshiqlar yuki esa og’ir, mashaqqat bergich bo’ladi. Ishq mashaqqati insonga ko’rk bag’ishlaydi. Ko’rkli shoir ekan, huviyyat asroriga intiladi. Yaratgan niyati pok, amali rost insonni aslo noumid qilmagay. Alloh bilguvchiroqdir...

Odina ABOBAKIROVA,

Farg’ona davlat universiteti

Maktabgacha ta’lim kafedrasida o’qituvchisi

O’ZBEK BOLALAR HIKOYACHILIGINING JANR XUSUSIYATLARI

(*Latif Mahmudov ijodi misolida*)

Bolalar hikoyachiligi o’zbek adabiyotida o’ziga xos yangilanishlarga asoslangan taraqqiyot yo’lini bosib o’tdi. Uning rivojiga Cho’lpon, G’.G’ulom, Oybek, A.Qahhor, Botu, Elbek, H.Olimjon, O.Yoqubov, S.Ahmad, H.Nazir, N.Fozilov, L.Mahmudov, A.Obidjon kabi ko’plab ijodkorlar asarlari muhim o’rin tutadi.

O’zbek adabiyotida hikoyalar qaysi yoshdagi bolalarga bag’ishlanganligiga ko’ra quyidagi guruhlariga bo’linadi:

- maktabgacha bo’lgan yoshdagi;
- kichik maktab yoshidagi;
- o’rta maktab yoshidagi;
- yuqori maktab yoshidagi.

Latif Mahmudov ijodida yuqorida biz qayd etgan barcha yoshdagi bolalarga atalgan hikoyalarni uchratish mumkin. Anatoliy Aleksin to’g’ri ta’kidlaganidek: “Adabiyotda eng muhim narsa – bu insonning jonli xarakterini yaratishdir. Latif Mahmudov kitobida biz odamlarning (yoshlarning ham, kattalarning ham) aynan shunday xarakterini uchratamiz! Kitob sahifalarida biz hozirjavob, sho’x, ba’zida xato ishlar ham qilib

qo’yuvchi, ammo hamisha qalbi pok, mehribon o’g’il va qizlar bilan uchrashamiz. Ular bir-birlari bilan do’stlashadi, bahslashadi, dam urishib, dam yarashadi, ammo ko’proq ezgu ishlarni bajarishga, hattoki eng keskin va mardona ishlarga ham jazm qiladilar”. [1:3]

Latif Mahmudovning “Buvisi”, “Bir qoshiq sho’rva”, “Mehmon-mehmon”, “Mushuk”, “To’qson yilgacha o’rtoq”, “Dorvozabon”, “Uch opa-singil”, “Berahm qiz”, “Qizg’anchiq” hikoyalari maktabgacha yoshdagi bolalarga bag’ishlangan. Masalan, “Mehmon-mehmon” hikoyasida adib yaxlit voqelik asosida maktabgacha yoshdagi bolalar xarakterining real, hayotiy talqinini yaratgan. Hikoya o’ziga xos yumor bilan boshlanadi. Hikoyadagi “Barno bilan Lola juda ahil edi-yu, bir kuni arzimagan narsaga janjallashib, oralari buzilib qoldi, nimaga deng-a!” tarzidagi o’ziga xos tugun asosidagi muqaddima o’quvchida asar voqeligiga qiziqish uyg’otib, uni sujet oqimiga olib kiradi.

Shahlo singillari Barno va Lolaga bayram arafasida quvontirish uchun biri qizil, biri sariq rangli ikkita shar sovg’a qiladi. Qizlar bir-biri bilan “mehmon-mehmon”